

4.2. ΤΟ ΓΛΩΣΣΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ

Ρένα Σταυρίδη-Πατρικίου

Το γλωσσικό ζήτημα υπήρξε ένα πρόσφορο πεδίο πάνω στο οποίο καλλιεργήθηκαν σοβαρές αντιπαραθέσεις ιδεών και συμπεριφορών σε κρίσιμες φάσεις της ανάπτυξης της ελληνικής κοινωνίας. Οι απαρχές των αντιπαραθέσεων αυτών πρέπει να τοποθετηθούν κατά τους χρόνους του νεοελληνικού διαφωτισμού. Η αιτία που έφερε στην επιφάνεια τις βαθιές αυτές διαφορές ήταν η επίμονη αναζήτηση ενός ενιαίου γλωσσικού οργάνου, προκειμένου να συγκροτηθεί μια εθνική παιδεία, καθώς και η συστηματική καλλιέργεια και προβολή της ομιλούμενης γλώσσας από νέες κοινωνικές δυνάμεις, οι οποίες επιχειρούσαν να διαχειριστούν με νέους όρους και με νέα γλώσσα τα ζητήματα της αγωγής και της αυτογνωσίας του έθνους.

Το θέμα της γλώσσας ήταν επιβαρυνόμενο από έναν ισχυρό κοινωνικό συμβολισμό, ο οποίος είχε κληρονομηθεί από τη μακρά παράδοση της αντίθεσης ανάμεσα στη γραπτή αττικίζουσα και την κοινή ομιλουμένη. Ο συμβολισμός αυτός δεν μπόρεσε να ξεπεραστεί, όπως συνέβη στην αντίστοιχη περίπτωση της λατινικής απέναντι στις άλλες εθνικές γλώσσες. Η λογοτεχνική ανάπτυξη την οποία γνώρισαν οι γλώσσες αυτές κατά την Αναγέννηση, τους έδωσε κύρος και εξάλειψε την κοινωνική δυσπιστία που προκαλούσε η λαϊκότητά τους.

Κατεξοχήν εκπρόσωποι των δυνάμεων που προωθούσαν την ομιλουμένη ήταν ο [Ρήγας](#) [1] (1757-1798), ο Δημήτριος Καταρτζής (περ. 1730-1807), ο [Γρηγόριος Κωνσταντάς](#) [2] (1758-1844), ο Αθανάσιος Χριστόπουλος (1772-1847), ο Ιωάννης Βηλαράς (1771-1823), ο οποίος είχε προτείνει, μάλιστα, και ένα σύστημα φωνητικής γραφής (*Ρομέηκη Γλώσσα*, 1814), και άλλοι.

Ο Αδαμάντιος Κοραής (1748-1833), ενθουσιώδης και συστηματικός συνήγορος της ομιλούμενης, αφιέρωσε το μεγαλύτερο μέρος του επιβλητικού του έργου στη μελέτη και τη καλλιέργεια της γλώσσας αυτής, με σκοπό να συμβάλει στη συγκρότηση μιας "νεοελληνικής φιλολογίας". Πίστευε, ωστόσο, ότι "το ιδίωμα του λαού" είχε φθαρεί και πρότεινε ένα σύστημα εξωραϊσμού και καθαρισμού από τα "σαπημένα". Κατά τον [Κοραή](#) [3] υπήρχε "ανάγκη να ακολουθήσωμεν μέσην οδόν εις μόρφωσιν της γλώσσας". Η "μέση οδός" του [Κοραή](#) [4] συνιστούσε έτσι κι αλλιώς μια άμυνα απέναντι στις υπερβολές του αρχαϊσμού, τον οποίο καλλιεργούσαν και πρόβαλλαν επίσης ως όργανο εθνικής παιδείας οι κύκλοι των Φαναριωτών αλλά και το Πατριαρχείο. Ο Νεόφυτος Δούκας (περ. 1760-1845) και ο [Παναγιώτης Κοδρικάς](#) [5] (1762-1827) είναι χαρακτηριστικές περιπτώσεις οπαδών του αρχαϊσμού, οι οποίοι στράφηκαν με σφοδρότητα εναντίον του Κοραή.

Η άποψη για τη στενή συνάρτηση της δημοτικής γλώσσας με την αναγέννηση του έθνους θα διατυπωθεί με κορυφαίο τρόπο από τον Διονύσιο Σολωμό στον [Διάλογο](#)

[6] (1824). Παράλληλα, η επανησιακή παράδοση θα βοηθήσει και στη λογοτεχνική καλλιέργεια της δημοτικής (Ανδρέας Λασκαράτος, Αριστοτέλης Βαλαωρίτης) και στη θεωρητική της επεξεργασία (Νικόλαος Κονεμένος, *Το ζήτημα της γλώσσας*, 1873· *Και πάλε περί γλώσσας*, 1875).

Με την ίδρυση του ελληνικού κράτους οι ιδέες του Διαφωτισμού υποχώρησαν, μια και οι προβληματισμοί της ελληνικής κοινωνίας στράφηκαν πλέον γύρω από την πολιτική και τη διοικητική της συγκρότηση. Τα επίσημα έγγραφα συντάχθηκαν στη λόγια γλώσσα και επανήλθε ισχυρότερη παρά ποτέ η προκατάληψη της φθοράς και της παρακμής που είχε υποστεί η λαϊκή γλώσσα από την ξένη κατάκτηση. Το νέο κράτος αναζήτησε στα αρχαία ελληνικά γλωσσικό υλικό για την απόδοση νέων εννοιών. Τουλάχιστον ως τα μέσα του 19ου αιώνα η καθαρεύουσα θα εξαρχαΐζεται όλο και περισσότερο. Έτσι, το 1853 θα δημοσιευτεί συστηματοποιημένη η εκδοχή της πλήρους επιστροφής στην αρχαία ελληνική (Παναγιώτη Σούτσου, *Νέα σχολή του γραφομένου λόγου ή αναστασις της αρχαίας ελληνικής γλώσσας εννοουμένης υπό πάντων*) [7] και το 1856 θα εκδοθεί β.δ. σχετικό με τη σχολική γλώσσα, το οποίο θα ορίζει ότι "Γραμματική της ελληνικής γλώσσας ορίζεται η της αρχαίας και μόνη".

Ωστόσο, κατά την τελευταία εικοσαετία του 19ου αιώνα άρχισαν να εκφράζονται συστηματικές αντιδράσεις στις ρομαντικές υπερβολές του αρχαϊσμού. Το γλωσσικό ζήτημα θα επανεμφανιστεί με το χαρακτηριστικό γνώρισμα των προεπαναστατικών διενέξεων: τη βαθιά σύγκρουση ανάμεσα σε αντιλήψεις οι οποίες δεν θα αναφέρονται μόνο στη γλώσσα αλλά στη συνολική προαγωγή της ελληνικής κοινωνίας.

Από το 1880 ως το 1890 οι συστηματικές απόψεις που έχουν διατυπωθεί γύρω από το ζήτημα της γλώσσας είναι οι εξής: α) ο περαιτέρω εξαρχαϊσμός της καθαρεύουσας (Κωνσταντίνος Κόντος, *Γλωσσικαί παρατηρήσεις*, 1882)· β) η επιστροφή "βαθμηδόν και αδιακόπως" στην ομιλουμένη (Δημήτριος Βερναρδάκης, *Ψευδαπτικισμού έλεγχος*, 1884)· γ) η διατήρηση και ο εξωραϊσμός της καθαρεύουσας εν αναμονή της εξέλιξης της ομιλούμενης (Γεώργιος Χατζιδάκις, *Βάσανος έλεγχος ψευδαπτικισμού ή μελέτη επί της Νέας Ελληνικής*, 1884) και δ) η καθιέρωση της δημοτικής σε όλες τις μορφές λόγου. Η τελευταία αυτή άποψη είχε μόλις αποκτήσει θεωρητικά-γλωσσολογικά θεμέλια (Ψυχάρης, *Δοκίμια της ιστορικής νεοελληνικής γραμματικής*, 1884-1886) και ιδεολογικό εξοπλισμό (Ψυχάρης, *Το ταξίδι μου* [8] 1888). Πρόκειται για στοιχεία που θα της επιτρέψουν να συσπειρώσει οπαδούς και, στη συνέχεια, να μετατρέψει τις συσπειρώσεις αυτές σε μαχητικό κίνημα.

Την ίδια εποχή, εκτός από το έργο του Ψυχάρη, ισχυρή συνδρομή στη συγκρότηση της ιδεολογικής θεμελίωσης του δημοτικισμού και της σταδιακής διείσδυσής του στον πολιτισμικό και αργότερα στον κοινωνικοπολιτικό χώρο υπήρξε το έργο του Εμμανουήλ Ροΐδη (*Περί της σημερινής ελληνικής γλώσσας*, 1885, *Τα είδωλα*, [9] 1893), καθώς και η λογοτεχνική παραγωγή της Νέας Αθηναϊκής Σχολής με κύριο εκφραστή τον Κωστή Παλαμά.

Έτσι, στις αρχές του 20ού αιώνα έχουν αρχίσει να διαφαίνονται τα κυριότερα γνωρίσματα που θα συνοδεύσουν τον δημοτικισμό στο πρώτο στάδιο της πορείας του. Το κίνημα αυτό θα είναι εθνικό, πολιτικό, φιλελεύθερο, επιστημονικό και με στόχους **εκσυγχρονιστικούς**. [10] Θα υποστηριχθεί από τη δυναμική παρουσία, το έργο και την οικονομική ενίσχυση λογίων και επιχειρηματιών της **διασποράς** [11] (Αλέξανδρος Πάλλης, Αργύρης Εφταλιώτης, Πέτρος Βλαστός, Πηνελόπη Δέλτα, Φώτης Φωτιάδης). Αποτέλεσμα της δράσης αυτής, συνδεδεμένης με το αίτημα για τη συναρμογή της δημοτικής γλώσσας με την εκπαίδευση, θα είναι η δημιουργία συλλόγων (*Εθνική Γλώσσα*, 1905· *Εκπαιδευτικός Όμιλος*, 1910· *Φοιτητική Συντροφιά*, 1910) και η έκδοση περιοδικών μαχητικών εντύπων (*Ο Νουμάς*, [11] 1903-1931· *Δελτίο του Εκπαιδευτικού Ομίλου*, 1911-1924). Πρωταγωνιστές αυτής της περιόδου θα είναι ο Αλέξανδρος Δελμούζος, ο Μανόλης Τριανταφυλλίδης και ο Δημήτρης Γληνός, οι οποίοι είτε ως εκφραστές θεσμών είτε ως διωκόμενοι από θεσμούς θα χρησιμοποιήσουν τη δημοτική γλώσσα ως σύμβολο και ως εργαλείο για την πρόωθηση και την καλλιέργεια βαθιών αλλαγών στην ελληνική κοινωνία.

Το ίδιο χρονικό διάστημα η θεωρητική θεμελίωση του μαρξισμού στον χώρο των ελληνικών ιδεών (*Γεώργιος Σκληρός, Το Κοινωνικόν μας ζήτημα*, [12] 1907) και οι σοσιαλιστικές συσπειρώσεις που προκάλεσε, δημιούργησαν το πρώτο σοβαρό ρήγμα στις τάξεις των δημοτικιστών. Σε όλο τον 20ο αιώνα η δημοτική γλώσσα θα αντιμετωπιστεί ως φορέας ιδεολογίας από τους ίδιους τους οπαδούς της με την πιο μεγάλη αντίφαση: από ορισμένους ως απόδειξη της εθνικής συνέχειας, από άλλους ως γλώσσα της λαϊκής βούλησης και από τρίτους ως όπλο της εργατικής τάξης.

Οι κοινωνικές δυνάμεις που συγκρότησαν τους πόλους της γλωσσικής διαμάχης κατά τον 20ό αιώνα διέφεραν από τις αντίστοιχες του 18ου και του 19ου αιώνα κατά τούτο: Οι δημοτικιστές -εσωτερικά διαφοροποιημένοι- αποτελούσαν ένα σύνολο που ενεργούσε εκτός κρατικών θεσμών και το οποίο σκόπευε ή να διεισδύσει στους θεσμούς ή να τους ανατρέψει. Οι οπαδοί της καθαρεύουσας αποτέλεσαν ένα σύνολο που υποστηρίχθηκε από προσδιορισμένους φορείς εξουσίας (Εκκλησία, Κυβέρνηση, Πανεπιστήμιο) και, επομένως, διέθετε τα όπλα που του εξασφάλιζε η εξουσία της οποίας ήταν φορέας. Αποτέλεσμα τούτου ήταν η βαθμιαία πρόσληψη της μεν δημοτικής ως **συμβόλου ανατρεπτικού λόγου**, [13] της δε καθαρεύουσας ως **συμβόλου αυθεντίας**. [13]

Η σοβαρή πολιτική κρίση που σημειώθηκε εξαιτίας της μετάφρασης της *Καινής Διαθήκης* (*Ευαγγελικά*, 1901) και λίγο αργότερα της *Ορέστειας* (*Ορεστειακά*, 1903) ήταν η απαρχή μιας μακράς πορείας φαινομένων συνυφασμένων με τις δημοτικιστικές πιέσεις και τα μέτρα που λαμβάνονταν για να τις ανακόψουν: ανάμεσα σε άλλα, επανειλημμένες διοικητικές ποινές στον **Κωστή Παλαμά** [13] ως γενικό γραμματέα του Πανεπιστημίου Αθηνών (1908, 1911), παραπομπή στη Δικαιοσύνη του διευθυντή του παρθεναγωγείου του Βόλου **Αλέξανδρου Δελμούζου** [14] και των συνεργατών του με τις κατηγορίες της αθεΐας, βλάβης των ηθών, πρόσκλησης εις απεργίαν, παρακώλυσης προσευχής (Δίκη του Ναυπλίου, 1914).

Το 1911 ψηφίστηκε η συνταγματική διάταξη που όριζε ότι "Επίσημος γλώσσα του κράτους είναι εκείνη εις την οποίαν συντάσσεται το πολίτευμα και της ελληνικής νομοθεσίας τα κείμενα". Το 1917 [15] η Προσωρινή Κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης επιχείρησε την πρώτη καθιέρωση της διδασκαλίας της δημοτικής στις τρεις πρώτες τάξεις του δημοτικού. Η απόπειρα αυτή θα ματαιωθεί βίαια μετά την κυβερνητική αλλαγή του 1920 και η επιτροπή που θα ελέγξει τα διδακτικά βιβλία της βενιζελικής μεταρρύθμισης θα αποφανθεί ότι πρέπει να "καώσει". [16] Το 1925 και το 1928 θα διωχθούν δικαστικά και πάλι ο Δελμούζος ως διευθυντής του [Μαρασλείου](#) [13] και ο [Μίλτος Κουντουράς](#) [13] ως διευθυντής του Διδασκαλείου Θεσσαλονίκης για αντιθρησκευτική, αντιπατριωτική και ανήθικη διδασκαλία.

Το 1929 ο Ελευθέριος Βενιζέλος θα προχωρήσει στην πιο ολοκληρωμένη εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του Μεσοπολέμου μέσα σε ένα κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο που θα καθορίζεται, πλέον, και από την παρουσία του εργατικού κινήματος και του ΚΚΕ. Η δημοτική ως σύμβολο ανατρεπτικού λόγου θα αλλάξει χέρια και από τον μεταρρυθμιστικό φιλελευθερισμό του Βενιζέλου θα περάσει ως κομματικό ιδίωμα στο ΚΚΕ. [17] Μετά από αυτό, η αντιπαράθεση των συμβολισμών θα οξυνθεί ακόμη περισσότερο με σοβαρές συνέπειες στο κοινωνικοπολιτικό επίπεδο (ανάμεσα στα άλλα, πειθαρχική δίωξη του καθηγητή της Φιλοσοφικής Σχολής [Ιωάννη Κακριδή](#) [13] για την έκδοση βιβλίου του με μονοτονικό σύστημα το 1941).

Με τη [μεταρρύθμιση του 1964](#) [18] έγινε νέα απόπειρα συστηματικής εισαγωγής της δημοτικής στην εκπαίδευση. Και αυτή η μεταρρύθμιση καταργήθηκε από το καθεστώς της δικτατορίας το 1967.

Θεσμικά, το γλωσσικό ζήτημα λύθηκε με την απόλεια της γλωσσικής διάταξης από το Σύνταγμα του 1974, καθώς και με τη σειρά των νομοθετικών μέτρων που πάρθηκαν από τις κυβερνήσεις του Κωνσταντίνου Καραμανλή (1976) και του Ανδρέα Παπανδρέου (1982), οι οποίες ρύθμισαν, εκτός των άλλων, θέματα σχετικά με την ακώλυτη χρήση και τη συστηματική διδασκαλία της δημοτικής γλώσσας.

Βιβλιογραφία

- ΣΠΟΥΔΑΣΤΗΡΙΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, επιμ. 1985. *Από την αλληλογραφία των πρώτων δημοτικιστών*. Θεσσαλονίκη.
- ΓΙΑΝΙΔΗΣ, Ε. 1908. *Γλώσσα και ζωή: Αναλυτική μελέτη του γλωσσικού ζητήματος*. Αθήνα: Αθηνά.
- ΓΙΑΝΝΙΟΣ, Ν. 1927. *Δημοτικισμός και σοσιαλισμός*. Αθήνα.
- ΓΛΗΝΟΣ, Δ. 1983. *Άπαντα*. 2 τόμ. Εκδοτική φροντίδα, εισαγωγή, σημειώσεις Φ. Ηλιού. Αθήνα : Θεμέλιο.
- . 1971. *Έθνος και γλώσσα*. Αθήνα : Αθηνά.
- ΔΕΛΜΟΥΖΟΣ, Α. Π. 1971. *Δημοτικισμός και παιδεία*. Αθήνα :Ελληνοευρωπαϊκή Κίνηση Νέων.
- . 1950. *Το κρυφό σχολειό*. Αθήνα.
- . 1958. *Μελέτες και πάρεργα*. Αθήνα: χ.ε.

- ΔΗΜΑΡΑΣ, Α., επιμ. 1989. *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*. 2 τόμ. Αθήνα: Ερμής.
- ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ, Ι. 1919. *Ελληνικός πολιτισμός*. Αλεξάνδρεια.
- Η ΔΙΚΗ ΤΟΥ ΝΑΥΠΛΙΟΥ (16-28 Απριλίου 1914). 1915. Στενογραφημένα πρακτικά. Αθήνα.
- ΚΑΛΟΓΙΑΝΝΗΣ, Γ. Χ. 1984. *Ο Νουμάς και η εποχή του (1903-1910)*. Γλωσσικοί και ιδεολογικοί αγώνες. Αθήνα: Επικαιρότητα.
- ΚΟΡΔΑΤΟΣ, Γ. 1927. *Δημοτικισμός και λογιωτατισμός: Κοινωνιολογική μελέτη του γλωσσικού ζητήματος*. Αθήνα: Μπουκουμάνης.
- . 1943. *Ιστορία του γλωσσικού μας ζητήματος*. Αθήνα: Μπουκουμάνης.
- ΚΟΥΝΤΟΥΡΑΣ, Μ. 1985. *Κλείστε τα Σχολεία*. 2 τόμ., επιμ. Α. Δημαράς. Αθήνα: Γνώση.
- ΚΡΙΑΡΑΣ, Ε. 1981. *Ψυχάρης: Ιδέες, αγώνες, ο άνθρωπος*. Αθήνα: Εστία.
- . 1992. *Η γλώσσα μας. Παρελθόν και παρόν*. Θεσσαλονίκη.
- . 1998. *Θητεία στη γλώσσα*. Αθήνα: Γκοβόστης.
- ΛΑΜΨΙΔΗΣ, Γ. Ν. 1993. *Οι περιπέτειες της δημοτικής: Η συνταγματική απαγόρευση (1911), η αναγνώριση (1976), το μονοτονικό (1982)*. Αθήνα.
- ΛΥΠΟΥΡΛΗΣ, Δ. 1990. *Γλωσσικές παρατηρήσεις: Από την καθαρεύουσα στη δημοτική*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- ΜΕΓΑΣ, Α. [1925-1927] 1997. *Ιστορία του γλωσσικού ζητήματος*. 2 τόμ. Αθήνα: Δωδώνη.
- ΜΙΣΤΡΙΩΤΗΣ, Γ. 1903-1915. *Ρητορικοί Λόγοι*. 6 τόμ. Αθήνα.
- ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ, Γ. 1979. *Νεοελληνική κοινή: Πέρα της καθαρευούσης και της δημοτικής*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- ΠΑΛΛΗΣ, Α. 1975. *Μπρουσός*. Επιμ. Ε. Ι. Μοσχονάς. Αθήνα: Ερμής.
- ΠΑΠΑΚΩΣΤΑΣ, Γ. 1985. *Ο Φώτης Φωτιάδης και το αδελφάτο της "εθνικής γλώσσας": Η αλληλογραφία*. Αθήνα: ΕΛΙΑ
- ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ, Ε. Π. 1978. *Α. Δελμούζος. Η ζωή του. Επιλογή από το έργο του*. Αθήνα: ΜΙΕΤ
- ΡΑΜΑΣ, Σ. [Μάρκος Τσιριμώκος]. 1905. *Τα παλιά και τα καινούργια*. Αθήνα: Εστία.
- ΣΑΘΑΣ, Κ. [1870] 1969. *Νεοελληνικής Φιλολογίας Παράρτημα. Ιστορία του ζητήματος της Νεοελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Χιωτέλλης.
- ΣΙΜΟΠΟΥΛΟΣ, Κ. 1971. *Η γλώσσα και το εικοσιένα: Λογιώτατοι φαναριώτες, κοτζαμπάσηδες, τίτλοι, αξιώματα και προσαγορεύσεις*. Αθήνα: εκδοτική Ελλάδα.
- ΣΤΑΥΡΙΔΗ-ΠΑΤΡΙΚΙΟΥ, Ρ., επιμ. 1976. *Δημοτικισμός και κοινωνικό πρόβλημα*. Αθήνα: Ερμής.
- . 1999. *Γλώσσα, εκπαίδευση και πολιτική*. Αθήνα: Ολκός.
- ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ, Μ. 1981. *Νεοελληνική Γραμματική: Ιστορική Εισαγωγή*. 3ος τόμ. του 'Απαντα. Θεσσαλονίκη: Ι.Ν.Σ. [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη].
- . 1982. *Η απολογία της Δημοτικής*. 8ος τόμ. του 'Απαντα. Θεσσαλονίκη: Ι.Ν.Σ. [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη].
- ΦΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗ, Α. 1977. *Ο εκπαιδευτικός δημοτικισμός και ο γλωσσικός συμβιβασμός του 1911*. Ιωάννινα.
- ΦΩΤΙΑΔΗΣ, Φ. 1902. *Το γλωσσικό ζήτημα και η εκπαιδευτική μας αναγέννησις*. Αθήνα.

- ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ, Δ. Φ. 1987. *Ο Εκπαιδευτικός Όμιλος: Η ίδρυση, η δράση του για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και η διάσπαση του*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- ΧΑΡΙΤΟΣ, Χ. 1989. *Το Παρθεναγωγείο του Βόλου*. 2 τόμ. Αθήνα: Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας.
- ΧΑΤΣΙΔΑΚΙΣ, Γ. Ν. 1915. *Σύντομος ιστορία της ελληνικής γλώσσας*. Αθήνα: Σύλλογος προς διάδοσιν ωφελίμων βιβλίων.
- — —. 1920. *Γεννηθήτω Φως. Ο μαλλιαρισμός εις τα δημοτικά σχολεία*. Αθήνα.
- ΧΡΗΣΤΙΔΗΣ, Χ. 1984. *Δημοτική και Νομικά*. Επιμ. Ν. Παπαντωνίου. Θεσσαλονίκη: Ι.Ν.Σ. [Ίδρυμα Μανόλη τριανταφυλλίδη].
- ΨΥΧΑΡΗΣ, Γ. 1902-1909. *Ρόδα και μήλα*. 5 τόμ. Αθήνα: Εστία.
- — —. 1971. *Το ταξίδι μου*. Επιμ. 'Α. Αγγέλου. Αθήνα: Ερμής.

[1] Ρήγα Βελεστινλή 1797. *Νέα Πολιτική Διοίκησης. Σύνταγμα της Ελληνικής Δημοκρατίας*, άρθρο. 53.

"Όλοι οι νόμοι και προσαγαί γίνονται εις την απλήν των Ελλήνων γλώσσαν, ως πλέον ευκατάληπτον και εύκολον να σπουδαστή απ' όλα τα εις το βασιλείον τούτο εμπειροχόμενα γένη, ομοίως και όλα τα έγγραφα των κρίσεων και όλων των δημοσίων πράξεων".

[2] **Κείμενο 1**: Φιλιππίδης, Δ. & Γ. Κωνσταντάς. [1791] 1988. *Γεωγραφία Νεωτερική*. Επιμ. Α. Κουμαριανού. Αθήνα: Ερμής, σελ. 85-87, 281-282.

© Ερμής

Ταις γλώσσαις οπού ομιλούνται εις την Ευρώπη, ημπορεί τινάς να ταις στοχασθή ένα μίγμα όλων των παλαιών γλωσσών· επειδή εις τα περισσότερα μέρη ευρίσκονται ακόμι νωπά ίχνη της Ελληνικής, Λατινικής, Κελτικής και άλλων. Η Γοτθική, η γλώσσα των Φράγκων, η Γερμανική και η Σκανδιναβική έχουν την αρχή τους από τη Σφετζέζικη, και Δανιμαρκέζικη, αι οποίας έχουν πολλά από τα Ελληνικά και Λατινικά· η Γοτθική γλώσσα ομοιάζει πολύ με εκείνη οπού ομιλούν την σήμερα εις την Ιρλάνδα, και εις μερικά μέρη της Θαλλάνδας επαρχίας της Σφετζίας. Η γλώσσα των Φιόνων και των Εσθονιανών¹ έχει ολιγώτερη διαφορά απ' αυτήν παρά η Λαπωνική. Η Ούγγρικη έχει κάποια σχέσι με τη Φιονική. Των Λιθουανών, των Κουρλανδών, των Λιβονιανών είναι διάλεκτοι μιας. Η Ρώσικη, η Λέχικη, η Μοράβικη, η Μποέμικη, η Λουσατική, η Σέρβικη, η Βουλγάρικη, η Κροάτικη, η Δαλμάτικη, η Μποσνάικη, η Ραγουζέϊκη είναι διάλεκτοι της Σλαβονικής. Τα Ιταλικά και Βλάχικα είναι ένα μίγμα από τα Λατινικά το περισσότερο, και από άλλαις γλώσσαις. Η Γριζόνικη από τα Λατινικά. Η παλαιά Κελτική ομιλείται ακόμι εις την κάτω Βρετανία² και εις το Πριγκιπάτο των Γάλλων. Η Φραντζέζικη είναι ένα μίγμα από αυτή, από τη Φράγκικη και από τη Λατινική. Εις τη Σπάνια το παλαιό ωμιλούνταν η Κανταβρικη, η οποία είναι εις χρήσι ακόμι εις την Γουίπούσκα, Αλάβα, Βισκαύα και εις ταις δυο Ναβάρραις· αυτή ανακατώθηκε

με τη Φοινικική, Καρχηδονική, Λατινική, Γοτθική, Μαυριτανική, Αραβική, και έκαμε την Σπανιόλικη. Από αυτήν η Καταλανική διαφέρει περισσότερο παρά η Πορτουγάλλικη. Η Ιρλανδέζικη ομιλείται εις την Ιρλάνδα και εις το βόρειο της Σκοτίας. Η Εγγλέζικη γλώσσα έχει θεμέλιο εκείνην οπού ωμιλούσαν εις τον 5 αιώνα οι Σάξονες, οι Ιουτλανδέζοι και οι Φριζόνιοι. Οι Εγγλέζοι όμως μην έχοντας τη γλωσσική δεισιδαιμονία μερικών, επλούτισαν τη γλώσσα τους με λέξεις, με φράσεις, με ιδιωματισμούς όλων των γλωσσών, και έτζι η Εγγλέζικη γλώσσα είναι μια από ταις πλουσιώτεραις, δραστικώτεραις και ποικιλώτεραις γλώσσαις.

Αχ! πότε θε να αρχίσουν και οι εδικοί μας να μιμηθούν εις τη γλώσσα τους Εγγλέζους, και τα λοιπά έθνη της Ευρώπης επειδή εποχή της τελειοποίησεως του πνεύματος ενός έθνους είναι η αρχή της καλλιεργήσεως της γλώσσης του· δια τι, καθώς σοφώτατα ένας νεωτερικός συγγραφεύς λέγει³ το πνεύμα ενός έθνους δεν ημπορεί να τελειοποιήται, παρά όταν τελειοποιή το έθνος τη γλώσσα του. Φλυαρεί εκείνος οπού λέγει πως η φιλοσοφία δεν πρέπει να συγγίνεται τη χύδην και δημώδει γλώσση, και δεν στοχάζεται πως ο Αριστοτέλης και ο Πλάτων, και οι άλλοι παλαιοί φιλόσοφοι εις τη χύδην και δημώδη γλώσσα ωμιλούσαν και έγγραφαν· μα δεν θαυμάζω τόσο δια ένα οπού λέγει έτζι μην ηξεύρωντας άλλη γλώσσα, παρά τη φυσική του και μερικά Ελληνικά, θαυμάζω δια μερικούς συγχρόνους μας οπού διάτριψαν χρόνια μέσα εις την Ευρώπη σπουδάζωντας, και οπού ηξεύρουν και άλλαις γλώσσαις, και μ' όλον τούτο δεν ευγήκαν από ταις χυδαϊκαίς και λεξικαίς πρόληψες, και ανοίγουν το στόμα τους, και αποσκυβαλίζουν την πάτριό τους γλώσσα, αυτήν οπού τη θαυμάζουν όλοι οι φιλόσοφοι της Ευρώπης, αυτήν, η οποία είμαι βέβαιος, αν καλλιεργηθή, θα περάση όλαις σχεδόν ταις γλώσσαις. Δεν ηξεύρω, τι στοχαζόμενοι λέγουν αυτά; απορώ πώς δεν τους επέρασε από τον νου μια αλήθεια τόσο ψηλαφητή; φοβούνται τάχα μήπως χυδαΐσουν, και δεν θέλουν να γράψουν καθώς ομιλούν; μα δεν ηξεύρουν πως θέλωντας να μη χυδαΐσουν στη γλώσσα, χυδαΐζουν εις τα φρονήματα, ο οποίος χυδαΐσμός είναι χίλιαις φοραίς χειρότερος από τον χυδαΐσμό της γλώσσης, και συναριθμούνται και αυτοί εις τους χυδαΐους προκομμένους, οι οποίοι είναι πολλά ατοπώτεροι από τους χυδαΐους του πλήθους; το έκαμαν αυτό διά να αναστήσουν την Ελληνική γλώσσα; μα δεν ηξεύρουν πως θε να αναστηθή, όταν θε να αναστηθή ο Δημοσθένης και ο Πλάτων και οι άλλοι; το έκαμαν αυτό θέλωντας να τους δοξάσουν οι άνθρωποι; μα δεν ηξεύρουν πως η αληθινή δόξα και διαρκής και μόνιμη έχει τη βάσι της απάνω εις το ωφέλιμο, και το έργο τους είναι παντάπασιν ανωφελές· και πως εκείνη η δόξα οπού δεν έχει τα θεμέλια της εις το ωφέλιμο, είναι εφήμερη, είναι ένας καπνός ενός τοπιού; Όλα μεταβάλλουν εις αυτόν τον Κόσμο, θέλεις τον φυσικό ειπέ, θέλεις τον ηθικό· επειδή και οι δυο έχουν μεγάλη σχέσι αναμεταξύ τους· μεταβάλλει λοιπόν και η γλώσσα, και πρέπει να υποκείμασθε εις αυτή τη μεταβολή, και να μην ισχυρογνωμονούμεν·